

Reemigrace Čechů z bývalé Jugoslávie na stránkách týdeníku Jednota

Reemigration of the Czechs from Croatia in the journal Jednota

Kristýna Došková

Provozně ekonomická fakulta ČZU v Praze, Kamýčká 129, 165 21 Praha-Suchdol
E-mail: doskova-kristyna@seznam.cz

Abstract

The article deals with the presentation of the reemigration of the Czechs from Yugoslavia to Czechoslovakia after the World War II in the articles of the compatriot journal Jednota ("Unity"). The topic is examined on the basis of content analysis. The period between 1946–1950 was chosen for the purpose of the article. During this time, a targeted reemigration of the Czechs from Yugoslavia to their homeland was established. As a part of analysis, relevant articles were searched for in the journal and categorized to answer the research question. The article deals with migration and re-emigration, the concept of “foreigners and returnees”. In more detail it analyzes national minorities and the territory of former Yugoslavia. These topics are further discussed in the analysis of a selected journal. The journal Jednota ("Unity") is one of the examples of journalistic activity, which contributed to popularization of language and culture of the minority.

Keywords

Jednota, reemigration, Czechs, Yugoslavia, compatriots, Czechoslovakia, national minorities.

Úvod

Češi tvoří na území bývalé Jugoslávie, resp. dnešního Chorvatska jednu z mnoha národnostních menšin. Obdobně jako i jiné minority žijící na území „cizích“ států, se i chorvatští Češi v minulosti snažili v prostředí majoritní společnosti udržet svou původní etnickou/národní identitu. Z prostředků, které měly „chránit“ skupinu před vlivy většinové společnosti, vynikaly zvláště kulturní a spolkové aktivity a menšinová vydavatelská činnost.

V minulosti to byl především menšinový tisk či rozhlasové vysílání, jejichž prostřednictvím byly šířeny myšlenky pečující o společnou identitu a zásadní informace týkající se krajanského života. I proto se od roku 1946 v chorvatském městě Daruvar, které lze označit za hlavní centrum českého etnika a místo koncentrace menšinových aktivit, začal vydávat týdeník Jednota. Od počátku založení bylo hlavním úkolem časopisu informovat o činnosti Svazu Čechů v Chorvatsku, o působení českých krajanských spolků, menšinových rad a českých škol. Zároveň se zaměřoval na vzájemné česko-chorvatské vztahy. V roce 1965 byla

založena Novinově vydavatelská instituce Jednota, která se stala oficiálním vydavatelem týdeníku i dalších doplňkových periodik. Původním vydavatelem periodika byl Československý svaz.¹ Společně s časopisem Jednota se v roce 1953 začal vydávat Český lidový kalendář. Od roku 1961 se pravidelnou součástí stala literární příloha Studnice, kde krajanští autoři mohli a stále mohou publikovat své práce. O rok později přibyl ještě Přehled kulturních a historických, školských a literárních otázek. Společně s týdeníkem byl v rámci úkolu generační transmise etnického a jazykového vědomí vydáván také časopis pro děti Dětský koutek.² Síla periodika spočívala v možnosti uveřejňovat takové informace, které podporovaly pozitivní smýšlení o „staré vlasti“, což bylo společně se znalostí českého jazyka základním pilířem pro udržování pocitu „češství“.

Právě krajanický časopis Jednota se stal hlavním pramenem pro předkládanou studii, která řeší otázku mediální reprezentace reemigrace Čechů z Jugoslávie, resp. Chorvatska do „staré vlasti“, resp. do Československa. Z metodologického hlediska byla využita kvalitativní obsahová analýza, která je považována za jednu z hlavních analytických technik studia dokumentů. Díky obsahové analýze vybraného periodika bylo možné retrospektivně nahlížet zkoumaný fenomén reemigrace Čechů z bývalé Jugoslávie a zodpovědět si otázku, jakým způsobem byl v Jednotě tento migrační proces zobrazován. Analyzováno bylo období let 1946 až 1950, během kterého probíhala oficiální reemigrace Čechů žijících v zahraniční zpět do Československa. Dále byly analýze podrobeny ještě dva následující ročníky časopisu, tzn. do roku 1952, aby mohla být sledována případná proměna informací o reemigraci po jejím oficiálním skončení.

V následujícím textu pracuji především s pojmem migrace, resp. reemigrace. Migrace je sociálně vědním diskursu chápána jako prostorové přemísťování osob.³ V případě této studie se zaměřuji na pro české země jednu z největších migračních vln v historii; poválečnou migraci po druhé světové válce, během které docházelo mimo jiné k nuceným migracím nebo reemigraci, tedy k přesunu lidí do jejich „mateřských zemí“. Jednalo se o paralelní procesy, během kterých probíhalo nucené vysídlování německy hovořícího obyvatelstva z pohraničí, které mělo nahradit obyvatelstvo „nové“. Tzv. novoosídlenci přicházeli z vnitrozemí, ale také ze zahraničí jako tomu bylo v případě Čechů z dnešního Chorvatska, který migraci vnímali jako „návrat“.

¹ Československý svaz byl založen v roce 1921. Jedná se o nepolitický orgán, jehož úkolem je šířit českou kulturu a podporovat české školství. V roce 1975 byl jeho název změněn na Svaz Čechů a Slováků v SR Chorvatsku a od roku 1993 je oficiálním názvem instituce Svaz Čechů v republice Chorvatsku.

² O nás: Jednota – Novinově vydavatelská instituce. In: *Jednota: Novinově vydavatelská instituce* [online] [2019-03-04]. [Http://www.jednota.hr/index.php/cz/onama](http://www.jednota.hr/index.php/cz/onama).

³ K teoretickým konceptům migrace srov. HENIG, David: Migrace. In: *AntropoWEBZIN*, č. 2–3 (2007), s. 35–41.

Za reemigranty lze považovat nejen osoby, které v průběhu života emigrovaly ze země, ale také jejich potomky, které s domovskou zemí pojí „pouze“ původ jejich rodičů.⁴ Taková situace nastávala v mnoha případech u reemigrantů z Chorvatska a dalších zemí bývalé Jugoslávie. Reemigranti pak často disponovali dvojí identitou, jak uvádí Zdeněk R. Nešpor: *...reemigranti jsou nositeli přinejmenším dvojí osobní a skupinové identity, svými subjektivními hodnotami jsou spjati jak s českou společností (často v idealizované podobě), tak se sociokulturním prostředím hostitelské země.*⁵

Zabýváme-li se otázkou reemigrace je vhodné promýšlet také koncept „cizince“ a „navrátilce“, kterými se ve svých pracích zabýval zejména německý sociolog Alfred Schütz. Schütz se snaží z pohledu „cizince“ o vysvětlení situace prvotního střetávání se s novou domácí skupinou a interpretaci nových, pro cizince dosud neznámých, kulturních vzorců. Dle Schütze je cizinec osoba, která se snaží být trvale přijata nebo alespoň tolerována skupinou, do které vstupuje. Předpokládá také, že je pro něho toto prostředí neznámé a se členy skupiny neměl dosud žádný kontakt. Cizinec se po opuštění svého „domova“ stává tzv. člověkem bez historie a dle Schütze u něho dochází ke čtyřem typům ztrát. Cizinec se v novém prostředí musí potýkat se ztrátou statusu, porozumění, jednoty kulturních vzorců a také se ztrátou ovládnutí jazyka.⁶ Můžeme hovořit o tom, že reemigrant reflektuje oba tyto koncepty. Jeho statut navrátilce je nezpochybnitelný. Jako navrátilce považuje „starou vlast“ za svůj domov a očekává, že se vrátí do prostředí, které důvěrně zná, ať už z uchovaných vlastních či sdílených vzpomínek, starých fotografií, nebo vyprávění. Lze ovšem předpokládat, že navrátilci bude z počátku „domov“ připadat jiný, než si ho pamatuje nebo jak si celkové místo udržoval ve své paměti. Stejně jako se může zdát navrátilci jiná jeho domovina jako prostor, tak stejně cize na něho mohou působit i místní lidé. Stejně tak navrátilce či skupina navrátilců může působit cize pro místní obyvatele.⁷

Národnostní menšiny na území bývalé Jugoslávie

Bývalá Jugoslávie byla územím s pestrým etnickým složením. Problematika národnostních menšin proto byla vždy důležitou součástí všech státních útvarů, které na tomto místě existovaly. Období socialistické Jugoslávie bylo charakteristické modelem dvojího

⁴ NEŠPOR, Zdeněk R.: *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let. Sociologické texty 02:4.* Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002, s. 10.

⁵ Tamtéž, s. 9.

⁶ KOSTLÁN, David: Zůstal cizinec v sociologické teorii člověkem na okraji? In: ALIEVA, Dilbar – TÍŽIK, Miroslav (eds.): *Príspevok Alfreda Schütza k sociologickej teórii.* Praha, Sociologické nakladatelství 2012, s. 528.

⁷ NEMCOVÁ, Renáta – TÍŽIK, Miroslav: Navrátilce. In: ALIEVA, Dilbar – TÍŽIK, Miroslav (eds.): *Príspevok Alfreda Schütza k sociologickej teórii,* s. 528.

rozdělení etnických skupin. První skupinou byly národy, které měly v rámci federace svůj státní útvar a početně v něm dominovaly. Sem se řadili Chorvati, Srbové, Slovinci, Makedonci, Černohorci a od roku 1971 také Bosňáci. Druhou skupinu tvořila etnika, jejichž stát nebyl součástí jugoslávské federace. Kromě Čechů a Slováků lze do této skupiny zařadit například Bulhary, Italy, Maďary a další.⁸ Tato oblast byla typická silnými nacionalistickými tendencemi jednotlivých etnik a častými vzájemnými konflikty. Také jugoslávští komunisté se věnovali národnostní otázce. Ti z pragmatických a mocenských důvodů umožňovali národnostním menšinám rozvoj a emancipaci. Právě komunistická diktatura přispěla k pozastavení eskalace etnických rozporů mezi jednotlivými oblastmi. Koncept „jednoty a bratrství“ se stal určujícím prvkem socialistické Jugoslávie. Vnucovaná idea jediného jugoslávského národa ve spojení s diktátorským vedením země, spíše než komunistickou stranou její hlavní postavou Josipem Brozem Titem, uměle udržovala jakési zdání řešení „národnostní otázky“ a společenské stability země. Až do konce 60. let minulého století bylo hlavním principem Titova vedení v otázce národnostní politiky důsledné dodržování stejného přístupu ke všem etnickým komunitám žijícím v Jugoslávii. To se týkalo i etnik, která v minulosti postihla násilná asimilace, nebo byla podrobena národnostní diskriminaci. Projevy rovnoprávnosti zaznamenala také oblast školství, kulturní či vydavatelská. Veškeré nacionalistické projevy vláda potírala. Represím se nevyhnuly ani jiné výraznější národní tendence.⁹

Centralizace moci pod Komunistickou stranou Jugoslávie zaručovala pouze formální suverenitu jednotlivých republik, přesto se režim snažil v rámci možností zajišťovat všem národům rovnoprávné postavení. Toto počínání jugoslávské vlády nelze považovat za ideální řešení. Národnostní otázka se pouze marginalizovala nebo tabuizovala. Nacionalismus etnik, především těch s vlastním státním útvarem, nadále přetrvával.¹⁰ Téma národnostního složení území bývalé Jugoslávie je velice složité a hraje zde roli i mnoho historických faktorů. Zásadní etnické konflikty se odehrávaly především mezi nejpočetnějšími etniky s vlastním státem, ostatní menší etnika, mohla z pravidel týkajících se menšin těžit. Vydavatelská činnost, podpora menšinového školství a pěstování kultury bylo jen přínosem pro udržování národnostního povědomí. Zároveň nedocházelo k nucené asimilaci, jako tomu bylo například v období vlády ustašovského režimu v Chorvatsku.¹¹

⁸ VACULÍK, Jaroslav: *Češi v cizině 1850–1938*. Brno, Masarykova Univerzita 2009, s. 189.

⁹ PELIKÁN, Jan: *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii: geneze – vývoj – perspektivy*. Praha, Karolinum 1997, s. 87.

¹⁰ TEJCHMAN, Miroslav: *Národnostní politika v bývalé Jugoslávii*. In: KOCIAN, Jiří – KRÁLOVÁ, Kateřina – PIKAL, Kamil a kol.: *Národnostní menšiny v socialistické Jugoslávii*. Sokolov, Flavia Viera 2015, s. 223.

¹¹ V roce 1941 vznikl Nezávislý chorvatský stát, v jehož čele stál ustašovský fašistický režim. Toto období je charakteristické utlačováním národnostních menšin, tvrdými represemi zejména proti srbskému obyvatelstvu a přerušením krajanských aktivit. Tento stát se rozkládal na značné části Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a na části Srbska.

Po druhé světové válce byl postoj nového jugoslávského státu k české menšině pozitivní. Velký podíl na tomto stavu měla především činnost partyzánského antifašistického hnutí českých krajanů v Jugoslávii. Aktivita českého a slovenského národa během druhé světové války dokazovala podíl na obnově společného jugoslávského státu. Změna nastala na konci 40. let 20. století, když Československo podpořilo rezoluce Informbyra proti ugoslávii. Pro Čechy a Slováky žijící na území Jugoslávie to sice neznamenal přímé represe, ovšem vztah státu k nim se změnil. Především došlo ke změně struktury menšinového života. Československý svaz musel deklarovat větší účast Čechů a Slováků na budování nové Jugoslávie. Jugoslávská vláda, v návaznosti na krok učiněný Československem, chtěla posílit svou kontrolu nad československou minoritou v zemi. Jelikož krajanské spolky hrály nejdůležitější roli v utváření života skupiny, objevila se snaha včlenit je do oficiálních zájmových struktur a získat tak plnou kontrolu nad jejich činností. Mimo jiné vyvíjela vláda tlak na příslušníky menšin v otázce rezolucí. Členové menšiny museli oficiálně odmítnout tyto rezoluce a podpořit sounáležitost s jugoslávskou politikou, což se také ve skutečnosti dělo, především prostřednictvím tisku nebo při nejdůležitějších tradičních slavnostech. Ochlazení vztahů Jugoslávie s ostatními zeměmi východního bloku se tedy promítlo i ve vztahu k české a slovenské minoritě, a to především získáním větší kontroly nad životem skupiny a jejími kulturními činnostmi. Situace se začala uklidňovat po smrti Stalina v roce 1953. Největším přínosem pro československou komunitu v Jugoslávii bylo obnovení kontaktů s Československem, které výrazně pomáhalo jejímu kulturnímu rozvoji.¹²

Reemigrace Čechů z Jugoslávie

Pokusy o návrat krajanů do vlasti probíhaly již po vzniku Československa v roce 1918. V tomto období ovšem nebyly vhodné ekonomické předpoklady pro návrat většího počtu zahraničních Čechů, což se zejména projevovalo nedostatkem volných pracovních míst a půdy. Také z těchto důvodů nepodnikala československá vláda v reemigrační otázce výrazné kroky. Situace po druhé světové válce byla značně odlišná. Po roce 1945 probíhala cílená reemigrace krajanů na území Československa za účelem obnovy státu. Nově příchozí byli umisťováni na místa dříve obývaná německým obyvatelstvem, které v souvislosti s nuceným vysídlením muselo dané oblasti opustit.¹³ Zjednodušeně lze říci, že cílem reemigrace po druhé světové

¹² KOPŘIVOVÁ, Lenka: Češi a Slováci. In: KOCIAN, Jirí – KRÁLOVÁ, Kateřina – PIKAL, Kamil a kol.: *Národnostní menšiny v socialistické Jugoslávii*, s. 223.

¹³ VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno, Masarykova Univerzita 2002, s. 229.

válce byla rychlá rekolonizace a poslovanštění pohraničí, a také potřeba odměnit krajaný, kteří se v průběhu války účastnili bojů proti nacismu a fašismu.¹⁴

Většina příslušníků českého a slovenského etnika na území bývalé Jugoslávie byli kvalifikovaní zemědělci a dělníci, proto jugoslávská vláda zaujímalá k jejich reemigraci spíše negativní postoj. Hlavním problémem se také stala reemigrační smlouva mezi Jugoslávií a Československem, která měla vyřešit otázku majetkového vyrovnání s reemigranty. Češi a Slováci většinou reemigrovali do Československa z hospodářských důvodů. Hospodářská úroveň a prosperita zemi odlišovaly od agrárně založených balkánských států. Svou roli sehrála také určitá idealizace poměrů v Československu, u některých jedinců se projevila hrdost na příslušnost k české a slovenské národnosti.¹⁵ I přes určité problémy spojené s reemigračním procesem se dle odhadů do Československa navrátilo 5197 osob z bývalé Jugoslávie.¹⁶ Vezmeme-li ovšem v potaz odhad z roku 1945, podle kterého zde žilo asi 50 tisíc Čechů a 80 tisíc Slováků, tvořilo množství reemigrantů zanedbatelný počet. Tito krajané se začali usazovat nejprve v Jiřicích a Mišovicích na Znojemsku a následně také v dalších obcích jižní Moravy. První vlnu reemigrace tvořili zejména členové I. československé brigády Jana Žižky z Trocnova v Jugoslávii a jejich rodiny.¹⁷

Týdeník Jednota lze označit za zprostředkovatele informací týkajících se reemigračního procesu. Ten bylo možné na jeho stránkách sledovat z několika pohledů. Jednalo se o reakci přímých účastníků reemigrace nebo „přihlížejících“ na daný migrační proces. Jednota také vydávala různá prohlášení a doplňující informace, zprávy o reemigračních transportech, ale také poznatky o situaci v československém pohraničí. Články zabývající se reemigrací Čechů z Jugoslávie na území Československa vydávala Jednota především v období let 1946 až 1950. V roce 1950 byla reemigrace do Československa oficiálně prohlášena za ukončenou, mezinárodní kontakt krajanů byl sice na stránkách periodika patrný i v následujících letech (hlavně prostřednictvím korespondence), publikované zprávy se však již nevěnovaly tématu reemigrace a měly spíše informační charakter o životě dopisovatelů.

¹⁴ ZONA, Pavel: *Češi a Slováci v bývalé Jugoslávii a jejich zapojení do bojů ve II. světové válce a obnovy poválečného Československa*. Praha, Powerprint, s. r. o. 2018, s. 100.

¹⁵ VACULÍK, Jaroslav: Poválečná reemigrace balkánských Čechů. In: DOBROVSKÝ, Ivan (ed.): *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca. IV, (Příspěvky přednesené na IV. balkanickém sympoziu v Brně ve dnech 25. a 26. května 1994)*. Brno, Masarykova univerzita 1995, s. 207–214. [online] [2019-03-09]. https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/122756/SpisyFF_304-1995-1_29.pdf?sequence=1.

¹⁶ VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*, s. 229.

¹⁷ ZONA, Pavel: *Češi a Slováci v bývalé Jugoslávii a jejich zapojení do bojů ve II. světové válce a obnovy poválečného Československa*, s. 100.

Informace o reemigraci v časopisu Jednota

Úvodní titulěk týdeníku Jednota.¹⁸

Jednota přinášela informace o reemigraci od svého počátku. V prvním roce se v článcích řešily především problémy, které plynuly z neexistence reemigrační smlouvy mezi Jugoslávií a Československem. Krajané se do Československa vydávali na vlastní riziko a většinou individuálně. I přes tyto problémy převažovalo spíše kladného hodnocení reemigrace, například podle velitele I. československé brigády Jana Žižky z Trocnova Josef Vojáček byla situace v Československu vhodná pro účely reemigrace především kvůli dostatku půdy a i přes absenci smlouvy mezi zeměmi „návrát“ Čechům doporučoval: „ze strany Jugoslávie ani Československa nestojí nic v cestě, abychom k organizované reemigrační akci ihned přistoupili.“¹⁹ Situace v československém pohraničí však nebyla ideální, v rámci osidlování často docházelo ke zmatkům a nedopatřením. Pohraniční oblasti se potýkaly s náporem příchozích z vnitrozemí a také panovaly zmatky při přidělování půdy jednotlivým zájemcům. Proto by se dalo nadšení Josefa Vojáčka-Tarase hodnotit jako přehnané.

V roce 1946 se pravidelně objevovala rubrika Informace o reemigraci, v níž se uveřejňovaly základní informace o reemigraci jako zákony, práva reemigrantů a další. V jednom z článků se např. uvádělo dělení krajanů v Jugoslávii podle občanství a podle toho byly udělovány rady a doporučení, jak by měla konkrétní skupina při reemigračním procesu postupovat. První skupinu tvořili občané Federativní lidové republiky Jugoslávie (Federativna Narodna Republika Jugoslavija, FNRJ), druhou osoby s československým občanstvím. Obě tyto skupiny se dále dělily na občany s majetkem nemovitým a občany bez majetku. Občanům FNRJ s nemovitým majetkem se ve zprávě radilo vyčkat s reemigrací do uzavření reemigrační smlouvy, kde mělo být vymezeno, jak bude naloženo s jejich majetkem. Občané FNRJ bez majetku museli pro reemigraci splňovat určité náležitosti, kterými byla schválená reemigrační přihláška československými úřady, získání prozatímního příslibu československého občanství, který vydávaly československé zastupitelské úřady a následně museli podat žádost o propuštění

¹⁸ Jednota 1, č. 1 (1946).

¹⁹ TARAS. Dojmy z Československa a reemigrace. In: Jednota 1, č. 10 (1946), s. 2.

z jugoslávského občanství. Každá žádost se prověřovala zvláště v každém konkrétním případě. Pokud bylo žadateli o propuštění z občanství FNRJ vyhověno, musel dotyčný při převzetí tohoto dokumentu odevzdat všechny osobní a vojenské doklady atp. vydané úřady FNRJ.²⁰

Zároveň Jednota varovala před samovolným návratem do ČSR, jelikož by reemigranti ztratili výhody plynoucí z úředně povolené a prověřené reemigrace. V roce 1948 vyšlo upozornění, že k prokázání československé státní příslušnosti bylo od 1. února 1948 potřeba Osvědčení o československém státním občanství. Dříve stačil pouze domovský list, to ovšem v roce 1948 přestalo platit a československé cestovní pasy byly vydávány a prodlužovány pouze po předchozí žádosti o vystavení tohoto osvědčení.²¹

Mimo jiné se zprávy týkající se reemigrace věnovaly různým úřadům, na které se měli žadatelé o reemigraci obracet, a dále dokladům, které bylo nutné při vycestování mít. Nejfrekventovaněji se tento druh zpráv objevoval v roce 1946, tedy v prvopočátku reemigrace. Ačkoliv by se z uvedených zpráv mohlo zdát, že veřejnost byla o reemigraci dostatečně informována, některé reakce odběratelů Jednoty hovoří o opaku. Například krajan z Pakracu napsal: *My reemigranti nemáme opravdu žádný závidění hodný osud. Když konečně získáme potřebné cestovní doklady, visa a vývozní povolení, zajímáme se, což je přirozené, o příjezd repatriačního vlaku, chceme vědět, kde všude budou přistaveny jednotlivé vagony, kdy vlak odjede atd. Obracíme se samozřejmě v první řadě na Svaz a na Jednotu a poněvadž tam obyčejně o tom všem skoro nic nevědí, posílají nás na konsulární jednatelství, kde se rovněž nic nedozvíme a býváme odkazováni do Zahřeby na reemigračního komisaře. Tam se nám často stane, že nás znovu odkáže na Daruvar. V Daruvaru, ať již na Svazu nebo na kons. jednatelství, stále ještě nic nevědí a poradí nám, abychom se obrátili, buď osobně, anebo písemně na reemigrační misi do Bělehradu. Teprve tam snad ta naše reemigrantská kalvárie bere svůj konec. Nemohlo by se to zařídit jinak?*²² Tato stížnost byla jedním z dokladů, který potvrzoval nepřehlednou situaci, která během reemigračního procesu vládla.

V jednom z článků byla vylíčena cesta repatriačním vlakem a popsáno, co si (ne)vzít s sebou na cestu. Podle zveřejněného článku cestovalo v jednom transportu přes 500 osob, vagony nebyly vytápěné ani osvětlené. Cestovalo se několik dní, někdy dokonce i týden. Hlavní radou bylo vzít si deky, nádobí a svítilny. Potenciálním reemigrantům bylo také zdůrazněno, aby si nebrali více komodit, než byl jejich určený počet: *Vím, že to mnohého našeho krajana láká, když slyší, jak výhodně může doma takové cigarety prodat. Ale pozor! U nás se tomu říká šmelinařit a takový šmelinář se u nás přísně trestá!*²³ Krajané byli rovněž upozorňováni, aby si

²⁰ Informace o reemigraci. In: *Jednota* 1, č. 38 (1946), s. 2.

²¹ Reemigrační transport 1948. In: *Jednota* 3, č. 8 (1948), s. 2.

²² Trampoty reemigrantů. In: *Jednota* 1, č. 41 (1946), s. 2.

²³ KURZ, M. Naším reemigrantům. In: *Jednota* 2, č. 1 (1947), s. 2.

přihlášení do transportů pořádně rozmysleli, jelikož přihlášení do transportu osoby zavazovalo k povinnosti odejít. Jednota tak reagovala na případy, kdy se někteří jedinci do transportu přihlásili, ale nakonec se rozhodli zůstat v Jugoslávii. Toto jednání vedlo k různým obtížím; počítalo s určitým počtem osob na transport a zároveň to znemožňovalo odjet jiným žadatelům, kteří se do transportu kvůli jeho obsazenosti nevešli.²⁴

Reemigrační proces zahrnoval také přípravu seznamů krajanů, kteří chtěli reemigrovat do ČSR. V těchto seznamech se uvádělo jméno a příjmení, rok narození, zaměstnání, nynější adresa a místo kam osoba v ČSR jede, jména osob spolujedoucích a jejich počet, číslo československého pasu a jugoslávského víza, přesný odhad potřebného místa ve vagonu, stanice nástupu a kdy a komu byla předána reemigrační přihláška, pokud byla předána a jestli byla schválena. Mimo jiné měl každý krajan povinnost vyžádat si pro náklad svých věcí celního úředníka, který zkontroloval věci s vývozním povolením a zaplomboval vagon.²⁵ Krajané byli upozorňováni telegraficky o přistavení vagonů do stanice, kterou udali jako nástupní. Ve zprávě o reemigračním transportu z roku 1949 byla také uvedena informace, že podle plánu Ministerstva sociální péče v Praze bude ukončena hromadná reemigrace 30. června 1949. Toto byla lhůta, do které mohli krajané podávat žádosti o reemigraci do Československa.²⁶

Jednota se nezaměřovala pouze na průběh reemigračního procesu ve smyslu odchodu ze země, nýbrž přinášela zprávy i o jeho výsledcích. Sledovaly se přitom především počty nejen jugoslávských Čechů, kteří do ČSR přesídlili. V roce 1947 bylo uvedeno, že se do Československa vrátilo 90 tisíc krajanů z toho 38 tisíc ze Sovětského svazu. Návratem krajanů, jejich sociálním a hospodářským začleněním se zabývalo Ministerstvo sociální péče, zároveň toto ministerstvo připravovalo smlouvy o reemigraci.²⁷ Shrnutí reemigrace do ČSR přinesl článek *Přistěhovalectví do ČSR v roce 1947*²⁸, kde je uvedeno, že krajané z Jugoslávie tvořili zatím 2,9 % z celkového počtu přistěhovalců ze všech zemí. Vyjadřuje se zde také zklamání z neuzavřené smlouvy mezi Jugoslávií a Československem, díky které by mohlo být procento reemigrantů mnohem vyšší. Zprávy o jugoslávských reemigrantech, kteří se usadili v Československu, byly vesměs pozitivní. Krajané z Jugoslávie byli zobrazováni jako pilní a pracovití občané, jak ukazuje např. článek o založení Domu kultury v Jiřicích, kam přesídlili zejména bývalí partyzáni, kteří se zde usadili se svými rodinami: *Důkaz, jak náš reemigrant, který přišel do těžkých poměrů a má se co ohánět, nezapomíná na věci kulturní.*²⁹

²⁴ Reemigrace. In: *Jednota* 1, č. 17 (1946), s. 2.

²⁵ Reemigrační transport 1948. In: *Jednota* 3, č. 10 (1948), s. 2.

²⁶ Organizace III-49 reemigračního transportu. In: *Jednota* 4, č. 7 (1949), s. 3.

²⁷ 90.000 krajanů se vrátilo do vlasti. In: *Jednota* 2, č. 29 (1947), s. 2.

²⁸ Přistěhovalectví do ČSR v roce 1947. In: *Jednota* 3, č. 46 (1948), s. 3.

²⁹ Reemigranti z Jugoslávie otvírají Dům kultury. In: *Jednota* 1, č. 23 (1946), s. 2.

Týdeník přinášel informace o přesídlování Čechů a Slováků i z dalších zemí mimo Jugoslávii, většinou se však jednalo o kusé informace o počtech a místech, odkud krajané přijížděli do „staré vlasti“ a jak se budou podílet na budování nového československého státu. Objevovaly se zde zmínky o krajanech z Maďarska, Rumunska, Ukrajiny, Sovětského svazu, ale také z Rakouska. Zároveň se zde řešily znalosti češtiny u navrátilců. Ne všichni krajané, kteří se navrátili z ciziny, ovládali dle následujícího článku český jazyk dostatečně, a z tohoto důvodu bylo nutné vytvořit jazykové kurzy: *V těchto dnech podávají místní národní výbory na Kravařsku seznamy reemigrantů, kteří se vrátili z ciziny a jsou nyní usídleni jednak na zemědělských usedlostech na Příbramsku neb zaměstnání v továrnách. Mnozí z nich neovládají dostatečně mateřštinu, špatně čtou a neznají českých dějin. Okresní rada osvětová připravuje proto pro reemigranty bezplatné kursy, kde se jim má dostatí potřebných vědomostí a znalostí, aby se stali uvědomělými pomocníky v budovatelském plánu výstavby státu.*³⁰

„Ohlasy“ reemigrace zachycené v časopise Jednota

Názory a postřehy o reemigraci měli čtenáři Jednoty možnost zasílat do redakce v rámci ankety zaměřené na reemigrační otázku. Časopis vyzýval krajany, aby se k probíhajícímu přesídlení do „staré vlasti“ vyjadřovali. První takovýto příspěvek byl anonymní a pocházel od krajana, který byl vyprovodit první reemigrační transport do Československa. Otázku reemigrace považoval autor za velice složitou, jelikož se zde střetávaly dva pocity: *bratrská láska vůči národům Jugoslávie s citem ke kolébce předků.*³¹ Cítí ke „staré vlasti“ autor považoval za nejmocnější, vrozené a zděděné, z pohledu etnických teorií tedy primordialistické. Z uvedeného bylo patrné, že pocit sounáležitosti s českým národem a Československem jakožto „domovem předků“ (a tedy i „domovem“ reemigrantů) byl u některých osob velmi silný. Na druhé straně však stáli jedinci, pro které bylo nemyslitelné opustit místo svého narození, tedy Jugoslávii. Tak píše jeden z dalších čtenářů Jednoty, který se zapojil do ankety o reemigračním procesu. *Je jisté, že máme stejně rádi i starou vlast, a ne méně naši novou, a proto ani nebereme to tak důkladně, kde by se nám snad lépe dařilo. Míním, že nás přece lépe znají zde po padesáti až stoletém pobytu naši bratři Jihoslované, s kterými žijeme v dobru i zlu, naříkáme a výskáme, a s kterými věříme, že budeme i nadále žít jako rovný s rovnými – jako slovanští bratři. To je i podstatou našeho demokratického lidového státu.*³² Za „domov“, místo, kde se jedinec cítí v bezpečí a přijat, byla v těchto případech považována Jugoslávie. Toto území pro ně nabývalo větší hodnoty než v případě oblasti jejich předků.

³⁰ Na Kravařsku vychovávají reemigranty. In: *Jednota* 1, č. 41 (1946), s. 2.

³¹ Krajané nám píší. In: *Jednota* 1, č. 8 (1946), s. 3.

³² L. Š. Krajané nám píší: Náhled šedesátníka. In: *Jednota* 1, č. 9 (1946), s. 3.

Ta sice byla v jejich životě důležitá v souvislosti s odvozováním etnického původu, nebyla však součástí jejich „domova“ jakožto lokální identity. Při rozhodování o tom, zda reemigrovat či nikoliv, tak nesehrávaly roli pouze faktory ekonomického charakteru, nýbrž i individuální vnímání „domova“.

Největší část reemigrantů tvořili mladí lidé, kteří často odcházeli do Československa s celou rodinou a dětmi. Někteří z nich brali možnost přesídlení do „staré vlasti“ jako příležitost zlepšit své společenské postavení a podílet se na obnovování poválečného Československa. Je proto možné, že starší generace neměla takovou potřebu odejít ze země, kde prožila celý svůj život a začínat jinde znovu.

Většina jugoslávských Čechů navracejících se do Československa zde nikdy předtím nebyla. Jejich vztah ke „staré vlasti“ se ve většině případů utvářel na základě rodinných vzpomínek a vyprávění. Nebylo tedy neobvyklé, že po přesídlení do Československa se projevil stesk po Jugoslávii. Příkladem byl dopis paní Novákové z Dejvic: *Vím, že nejen já, ale i mnohý z reemigrantů se těžko loučil se svojí domovinou, kde prožil i dobré i zlé. Až v naší drahé české vlasti, kde oplývám vším pohodlím, žiji bezstarostně, přece jen vzpomínám na ta místa, kde se mi děti narodily, oddávaly, mřely a kde jsem celý mladý věk strávila. Vždy jsem se těšila na klidné stáří ve staré mé české vlasti. Ano, žiji opravdu dobře, avšak často mne smutek jímá při sebe menší vzpomínce na starý domov, tam v zapadlé visce Chorvatska, tam pod Kalnikem! Věřte mi, je to touha po naší sestře Jugoslávii. Jsme všichni Slované, děti jedné matky, a druhé země slovanské jsou nám sourodé sestry, se kterými se nám těžko loučí, zvláště když jsme tam dlouhá léta prožili.*³³

Jak již bylo řečeno, proces reemigrace doprovázely zmatky, někteří z pisatelů si proto stěžovali na nedostatek informací. V některých případech se u reemigrantů dostavilo zklamání ze života v novém prostředí. Jeden z navrátilců, který odešel do Československa se svou ženou a dcerou již v průběhu první reemigrační vlny v roce 1946 v rámci „partyzánské výhody“, si v rozhovoru pro Jednotu stěžoval na nesnesitelné pracovní podmínky. Nejprve prý pracoval v textilní továrně, následně v gumárenských závodech v Náchodě, jelikož mzda z textilky rodinu neživila.³⁴ Navíc jugoslávští Češi, kteří byli většinou zemědělci, se v Československu dostávali ke zcela jiným druhům zaměstnání, což jim mohlo činit potíže. Nenaplněná očekávání mohla být impulz k návratu zpět do Jugoslávie. Jak uvádí historik Matěj Spurný, byli reemigranti po druhé světové válce považováni za důležitou posilu českého národa, nikoli za specifickou etnickou skupinu, ačkoli i oni se z velké části od „starousedlíků“ odlišovali, ať

³³ NOVÁKOVÁ, Marie: Vzpomínky reemigrantky. In: *Jednota* 2, č. 36 (1947), s. 3.

³⁴ Reemigrant-navrátilcec vypráví... In: *Jednota* 4, č. 13 (1949), s. 3, 4.

už z hlediska tradic či jejich jazykovými schopnostmi. Tyto aspekty velice ovlivňovaly jejich adaptaci v „cizím“ prostředí a to, jak byli vnímáni místním obyvatelstvem. Spurný se dále zmiňuje o konfliktech mezi majoritní společností a reemigranty. Tyto spory byly vedeny zejména v souvislosti s majetkem, nedůvěru ovšem budila také jakási cizorodost a určitá semknutost reemigrantských společenství. Některé skupiny reemigrantů se také dostávaly do konfliktu s místními úřady, které v přiřazování usedlostí upřednostňovali Čechy přicházející z vnitrozemí. V některých případech odmítali „starousedlíci“ s nově příchozími dokonce i pracovat.³⁵ V Jednotě se ve sledovaném období s podobnými zprávami ovšem nesetkáváme. Je možné, že pro zachování pozitivního obrazu o reemigračním procesu, Jednota takové zkušenosti navrátilců záměrně neuváděla. Československo bylo považováno za místo společného původu českého etnika v Jugoslávii, tvořilo tedy jeden z pilířů příslušnosti k českému národu a československé obyvatelstvo bylo v Jednotě zobrazováno také většinou kladně. Negativní zprávy o životě reemigrantů by mohly tento obraz a smýšlení o „staré vlasti“ poškodit.

Negativa se objevovala většinou až ve svědectvích osob, které se po reemigraci vrátili zpět do Jugoslávie.³⁶ Ti ovšem většinou jako důvod návratu uváděli posilující vliv Sovětského svazu v Československu, nikoliv nevlídné přijetí majoritní společností. To se výrazně ukázalo koncem 40. let 20. století po roztržce mezi Bělehradem a Moskvou, kdy se začaly projevat značné rozdíly mezi státy východního bloku. Události probíhající v tomto období v Československu – zatýkání, soudní procesy a popravy – ovlivňovaly náladu v zemi a nutně se musely dotknout také reemigrantů. Z tohoto důvodu byly pro účely tohoto textu vybrány také články, které byly na stránkách časopisu Jednota publikovány po roce 1950 a ukazují také následnou proměnu kladného obrazu reemigrace, a nakonec i odchod některých reemigrantů z Československa. Např. důvod svého návratu do Jugoslávie líčí následující pisatel takto: *V Československu jsem se cítil jako doma jenom do té doby, dokud tam nezačali řídit sovětští gaulajtri spolu s domácí zrádcovskou smečkou. Proto od roku 1948 až po dnes považuji za svůj domov zemi, ve které jsem se narodil, zemi svobodnou a nezávislou, socialistickou Jugoslávii.*³⁷

Dále Jednota v roce 1952 např. zveřejnila článek s názvem *Teror nad jugoslávskými Slovák*, kde se otevřeně vystupovalo proti Moskvě a Sovětskému vazvu, který vládl nad Československem. Dle slov jednoho krajana trpěli především slovenští reemigranti, kteří byli podezřelými jen kvůli tomu, že přišli z Titovy země a udržovali kontakt s příbuznými

³⁵ SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha, Antikomplex 2011, s. 373.

³⁶ Dochází tak ke specifickému typu migrace, kdy reemigranti odcházejí ze země svých předků zpět do země, kde se narodili.

³⁷ Živý svědek o životě, právech a svobodě pracujících v ČSR. In: *Jednota* 6, č. 42 (1951), s. 3.

v Jugoslávii. Tento teror se měl projevovat neustálým dozorem, častými domovními prohlídkami a také zatýkáním kvůli korespondenci s osobami z Jugoslávie. Československo je v článku označeno za zemi *sovětské satelitánie, kde panovala hrůzovláda, svoboda byla v okovech a práce otrocká bez vyhlídek*. V Československu krajan poznal zemi, *...ve které se Češi a Slováci cítí jako cizinci*.³⁸ K přiblížení tehdejší situace lze využít dílo Václava Herouta, který ve svém díle předkládá také vzpomínky reemigrantů. Jeden krajan se zde zmiňuje o osudu partyzánů po roce 1948: *Jugoslávští partyzáni v Jiřicích, ale i jinde v Čechách, museli odevzdat všechna vyznamenání. Byly jim odebrány všechny hodnosti a měli i mnoho jiných potíží politického charakteru*.³⁹ Této problematice se částečně dotýká také Michal Pavlásek, který se zmiňuje o bývalém partyzánovi, který se po reemigraci rozhodl vrátit do Jugoslávie, protože členové partyzánského hnutí byli po rezolucích Informbyra v Československu pronásledováni.⁴⁰ Největší problémy tak měli po roce 1948 patrně bývalí příslušníci partyzánského hnutí, kteří za druhé světové války bojovali po boku jugoslávských komunistů a pravděpodobně byli v souvislosti se zhoršenými vztahy mezi zeměmi považováni za hrozbu.

Závěr

Předkládaná studie se zabývala otázkou zobrazování reemigrace Čechů z bývalé Jugoslávie, resp. Chorvatska po druhé světové válce zpět do Československa na stránkách krajského časopisu Jednota. Analyzováno bylo především období od počátku vydávání časopisu v roce 1946 do roku 1950, ve kterém byla oficiálně ukončena reemigrace zahraničních Čechů zpět do „vlasti“. Dále byly obsahové analýze podrobeny i následující dva roky, aby mohly být sledovány případné proměny těchto zpráv o reemigračním procesu v době, kdy byl již ukončen.

Reemigrace byla na stránkách týdeníku vykreslována pomocí tří základních druhů zpráv. Za prvé se jednalo o zprávy informační, které poskytovaly zájemcům o reemigraci základní a potřebné informace k tomu, aby mohli podniknout návrat do „staré vlasti“. Za druhé byli v rámci speciální ankety krajané vyzíváni k tomu, aby se vyjádřili k otázce reemigrace a podali tak vlastní zprávu o této migraci. Třetím okruhem souvisejícím s odchodem jugoslávských Čechů a Slováků do Československa byl hodnocení československé pohraničí, jakožto prostoru možného přesídlení, s čím úzce souviselo hodnocení paralelně probíhajícího migračního procesu – nuceného vysídlení Němců.

³⁸ Teror nad jugoslávskými Slováky v ČSR. In: *Jednota* 7, č. 32 (1952), s. 4.

³⁹ HEROUT, Václav: *Reemigrace Čechů z Chorvatska 1945–1949*. Daruvar, Jednota 2010, s. 144.

⁴⁰ PAVLÁSEK, Michal: „Češi si vždy vybrali správnou stranu.“ Rodinné generační vzpomínání krajanů v Chorvatsku a státní politika paměti. In: *Národopisný věstník*, č. 2 (2018), s. 29–52. [

Celkový obraz, který Jednota o reemigraci předkládala, byl vesměs pozitivní. Jednota se nijak nezmiňovala o problémech reemigrantů po jejich přesídlení do „staré vlasti“. Ačkoliv lze předpokládat, že také oni se po svém návratu na území Československa dostávali do střetu s majoritní společností, jak ostatně dokládá odborná literatura. Československo ovšem pro jugoslávské Čechy tvořilo historické zázemí předků, tím také jejich etnické identity a jakákoliv negativní zkušenost by mohla obraz „staré domoviny“ poškodit a je proto pravděpodobné, že právě z tohoto důvodu negativní zkušenosti časopis nezveřejňoval. Negativní zprávy se tak objevovaly zřídka a pouze skrze osoby, které se rozhodly opustit Československo a vrátit se zpět do Jugoslávie. Tyto tendence se projevily zejména koncem 40. let 20. století, tedy v období ochlazení vztahů mezi Jugoslávií a zeměmi východního bloku po rezolucích Informbyra, kdy se pozitivní obraz relativizuje především z politických důvodů a dokládá tehdejší komplikované postavení jugoslávských Čechů v zemi, ve které posiloval vliv Sovětský svaz.

Seznam použitých zdrojů

- ALIEVA, Dilbar – TÍŽIK, Miroslav (eds.): *Príspevok Alfreda Schütza k sociologickej teórii*. Praha, Sociologické nakladatelství 2012.
- HENIG, David: Migrace. In: *AntropoWEBZIN*, č. 2–3 (2007), s. 35–41.
- HEROUT, Václav: *Reemigrace Čechů z Chorvatska 1945–1949*. Daruvar, Jednota 2010.
- KOČIAN, Jiří – KRÁLOVÁ, Kateřina – PIKAL, Kamil a kol.: *Národnostní menšiny v socialistické Jugoslávii*. Sokolov, Flavia Viera 2015.
- KOPŘIVOVÁ, Lenka: Češi a Slováci. In: KOČIAN, Jiří – KRÁLOVÁ, Kateřina – PIKAL, Kamil a kol.: *Národnostní menšiny v socialistické Jugoslávii*. Sokolov, Flavia Viera 2015, s. 33–44.
- KOSTLÁN, David: Zůstal cizinec v sociologické teorii člověkem na okraji? In: ALIEVA, Dilbar – TÍŽIK, Miroslav (eds.): *Príspevok Alfreda Schütza k sociologickej teórii*. Praha, Sociologické nakladatelství 2012, s. 181–199.
- NEMCOVÁ, Renáta – TÍŽIK, Miroslav: Navrátilce. In: ALIEVA, Dilbar – TÍŽIK, Miroslav (eds.): *Príspevok Alfreda Schütza k sociologickej teórii*. Praha, Sociologické nakladatelství 2012, s. 406–424.
- NEŠPOR, Zdeněk R.: *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Sociologické texty 02:4. Praha, Sociologický ústav AV ČR 2002.
- O nás: Jednota – Novinově vydavatelská instituce. In: *Jednota: Novinově vydavatelská instituce* [online] [2019-03-04]. [Http://www.jednota.hr/index.php/cz/onama](http://www.jednota.hr/index.php/cz/onama).
- PAVLÁSEK, Michal: „Češi si vždy vybrali správnou stranu.“ Rodinné generační vzpomínání krajanů v Chorvatsku a státní politika paměti. In: *Národopisný věstník*, č. 2 (2018), s. 29–52.
- PELIKÁN, Jan: *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii: Feneze – vývoj – perspektivy*. Praha, Karolinum 1997.
- SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha, Antikomplex 2011.
- TEJCHMAN, Miroslav: Národnostní politika v bývalé Jugoslávii. In: KOČIAN, Jiří –

- KRÁLOVÁ, Kateřina – PIKAL, Kamil a kol.: *Národnostní menšiny v socialistické Jugoslávii*. Sokolov, Flavia Viera 2015, s. 19–33.
- VACULÍK, Jaroslav: Poválečná reemigrace balkánských Čechů. In: DOBROVSKÝ, Ivan (ed.): *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca. IV, (Příspěvky přednesené na IV. Balkanickém sympoziu v Brně ve dnech 25. a 26. května 1994)*. Brno, Masarykova univerzita 1995, s. 207–214.
- VACULÍK, Jaroslav: *Češi v cizině 1850–1938*. Brno, Masarykova Univerzita 2009.
- VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno, Masarykova Univerzita 2002.
- ZONA, Pavel: *Češi a Slováci v bývalé Jugoslávii a jejich zapojení do bojů ve II. světové válce a obnovy poválečného Československa*. Praha, Powerprint, s. r. o. 2018.

Články v periodikách

- 90.000 krajanů se vrátilo do vlasti. In: *Jednota* 2, č. 29 (1947), s. 2.
- Informace o reemigraci. In: *Jednota* 1, č. 38 (1946), s. 2.
- Krajané nám píší. In: *Jednota* 1, č. 8 (1946), s. 3.
- KURZ, M. Našim reemigrantům. In: *Jednota* 2, č. 1 (1947), s. 2.
- L. Š. Krajané nám píší: Náhled šedesátníka. In: *Jednota* 1, č. 9 (1946), s. 3.
- Na Kravařsku vychovávají reemigranty. In: *Jednota* 1, č. 41 (1946), s. 2.
- NOVÁKOVÁ, Marie. Vzpomínky reemigrantky. In: *Jednota* 2, č. 36 (1947), s. 3.
- Organisace III-49 reemigračního transportu. In: *Jednota* 4, č. 7 (1949), s. 3.
- Přistěhovalectví do ČSR v roce 1947. In: *Jednota* 3, č. 46 (1948), s. 3.
- Reemigrace. In: *Jednota* 1, č. 17 (1946), s. 2.
- Reemigrační transport 1948. In: *Jednota* 3, č. 8 (1948), s. 2.
- Reemigrační transport 1948. In: *Jednota* 3, č. 10 (1948), s. 2.
- Reemigrant-navrátilcec vypráví... In: *Jednota* 4, č. 13 (1949) s. 3–4.
- Reemigranti z Jugoslávie otvírají Dům kultury. In: *Jednota* 1, č. 23 (1946), s. 2.
- TARAS. Dojmy z Československa a reemigrace. In: *Jednota* 1, č. 10 (1946), s. 2.
- Teror nad jugoslávskými Slováky v ČSR. In: *Jednota* 7, č. 32 (1952), s. 4.
- Trampoty reemigrantů. In: *Jednota* 1, č. 41 (1946), s. 2.
- Živý svědek o životě, právech a svobodě pracujících v ČSR. In: *Jednota* 6, č. 42 (1951), s. 3.